

DESPRE CONDIȚIA CĂRȚII ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ

ADRIANA SZEKELY

Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca

adriana.szekely@bcucluj.ro

ABSTRACT: The condition of the Romanian book in the interwar period will be approached under two aspects: the book, as a commercial object and as a means of cultural promotion. By approaching the first aspect, we intend, on the one hand, to briefly present the situation of some publishing houses, printing houses and bookstores noticed for their activity in the interwar period, and on the other hand, we try to identify the main topics of the debate related to book production and distribution, as outlined in the press or specialized works.

In order to approach the book as a means of cultural promotion, we will present two ways in which the achievement of this cultural goal was attempted between the two World Wars: the promotion of the book through exhibitions and the celebration of the book through various cultural events such as "Book Day", "Book Week", "Book Month".

Keywords: book, printing house, publisher, reader, book promotion, interwar Romania

Cartea, ca obiect comercial

O abordare contemporană asupra cărții și bibliotecii surprinde circuitul cărții dintr-o perspectivă socio-culturală.¹ Despre procesul de pătrundere a cărții în rândul populației, încă din perioada premergătoare Marii Uniri, se vehicula ideea că trebuia „să se publice ... [în Transilvania] tot ce avem noi mai bun, într-o ieftină bibliotecă populară”.² În ce privește condiția cărții, așa cum a fost exprimată extrem de sugestiv de Tudor Arghezi de pildă, presupunea existența vocației la eternitate: „Omul și-a făcut cartea în toată materialitatea și spiritualitatea ei; el o gândește, el o scrie, el îi dă hârtia, cerneală,

tiparul, el îi adună foile, i le coase, i le leagă; el o citește”.³

Aceeași idee este mărturisită și din perspectiva unui editor, precum Nicolae Th. lonnițiu.⁴ Principalii actori ai lanțului cărții erau considerați *autorul, editorul, librarul, criticul și cititorul*, lonnițiu realizând și scurta portretizare a fiecăruia dintre acești actanți ai cărții.

Despre *autor*, Nicolae Th. lonnițiu afirma că „e omul către care converg toate privirile și nădejdlile editorilor”. *Editorul* era considerat un participant activ la viața cărții, având sarcina de a alege ce să publice și ce să nu accepte pentru publicare. *Librarul*, un alt participant implicat în răspândirea

¹ Mircea Popa, *Cărți, manuscrise, biblioteci* (Cluj-Napoca: Eikon, 2010), 5-6.

² Ibid., 6.

³ Pavel Petroman, „T.Arghezi – omagiul cărții și al autorului”, în *Chemări spre Casa cărții*, coord. Vasile Popeangă (Arad: Vasile Goldiș University Press, 2009), 5.

⁴ Nicolae Th. lonnițiu, *Despre carte și slujitorii ei* (București: Cartea Românească, 1940), 15.

cărții, era considerat ca fiind veriga care lega autorul și editorul de cititor. O recomandare pentru librar era aceea că el trebuia să învețe să cunoască psihologia clientului și să se adapteze într-un mod flexibil nevoilor și preferințelor acestuia. Diferența între *pseudo-critică* și *critica autentică* avea relevanță doar atunci când se analiza rolul ei în circuitul cărții. Dacă aprecierile subiective privind forma de publicitate a unei cărți, recenzia elaborată în grabă de vreo gazetă sau critica pozitivă contra cost, plătită de editor, cadrau, în opinia lui Ionnițiu, în categoria *pseudo-criticii*, dezbateră autentică avea abilitatea să ghideze atât pe autor, cât și pe editor. *Cititorul*, ca destinatar al creației autorului, era considerat „adevăratul stăpân al destinului unei cărți”, având capacitatea de a-i hotărî succesul, dictând astfel editorului cererea la care acesta din urmă trebuia să se conformeze, dacă dorea să aibă la rândul său succes comercial.⁵

Editori-librari și edituri

Parcurgerea unei alte lucrări a lui Nicolae Th. Ionnițiu, *Istoria editurii românești*, scrisă din perspectiva sa ca editor, tipograf și librar deopotrivă, oferă cititorului interesat de evoluția editurilor românești o sursă excelentă de informare asupra acestor instituții culturale.⁶

Dintre reprezentanții de seamă ai editorilor-librari dinainte de 1918, care au influențat într-un mod sau altul evoluțiile culturale interbelice, ne oprim asupra câtorva nume: Alcalay, Ionnițiu, Sfetea, Socec. Leon Alcalay a fost inițiatorul unei bogate edituri didactice, încununată cu preluarea în 1899 de la Carol Müller a colecției *Biblioteca pentru toți*. Despre colecția *Biblioteca pentru toți*, editorul-librar Nicolae Th. Ionnițiu scria la acea vreme că întreaga colecție devenise un reper important în mediile culturale, fiind cea mai

importantă colecție de cultură generală. Lui Socec i se datorează inițiativa editării unor cărți de școală și literatură, care se executau, pe atunci, doar de Tipografia Statului, dar și editarea operelor unor autori români, pe care i-a încurajat spre publicare – de pildă, *Istoria Critică a României*, a lui B.P. Hasdeu. Coleg cu Ion Socec în perioada uceniciei la librăria lui George Ioanid, Nicolae Th. Ionnițiu și-a început activitatea de librar cu activitate editorială în jurul anului 1882, când firma inițială, Frații Ionnițiu & Co., pe care o ridicase cu fratele său Constantin Ionnițiu, va fi împărțită în două firme distincte. După moartea lui Nicolae Th. Ionnițiu, librăria sa, bogată și în activitatea editorială, este inclusă în componența societății *Cartea Românească*. În constituirea aceleiași societăți intrase și editura *Constantin Sfetea*, cu o activitate editorială prolifică. Constantin Sfetea, care își făcuse ucenicia la librăria lui Socec, și-a continuat activitatea editorială și după intrarea în societatea *Cartea Românească*, fiind unul dintre conducătorii ei (s.n. până în 1924).⁷

O imagine asupra vieții culturale din perioada interbelică nu se poate contura fără a se prezenta dezvoltarea pe care au cunoscut-o unele edituri. Dintre cele mai importante amintim: *Casa Școalelor*, *Cartea Românească*, *Editura Fundațiilor Regale*, *Editura Cultura Națională* etc. În anul 1896, luase ființă o editură cu un rol deosebit în dezvoltarea cărții românești și a materialului didactic. Ministrul inițiator al acestei edituri a fost Petru Poni. *Editura Casa Școalelor* avea menirea de a suplini unele lipsuri ale editurii particulare, care nu-și putea îngădui luxul întreprinderilor sortite de la început eșecului. Din anul 1927, editura și-a schimbat denumirea în *Casa Școalelor și a Culturii Poporului*, asigurând, pe lângă producția de carte, și dotarea cu cărți a bibliotecilor, dar și a școlilor, cu manuale pentru

⁵ Ibid., 39.

⁶ Nicolae Th. Ionnițiu, *Istoria editurii românești* (București: Cartea Românească, 1943), 223.

⁷ Ibid.

ciclul primar.⁸ Editura a tipărit o sută de mii de abecedare pentru adulți și le-a distribuit gratis în toată țara. De asemenea, editura a avut o contribuție importantă la crearea și dotarea bibliotecilor publice care, în concepția inițiatorilor lor, aveau rostul de a intermedia populației rurale legătura cu cartea și după terminarea școlii sau a cursurilor de alfabetizare. Munca de învățător trebuia însoțită de munca de bibliotecar.⁹

Începutul perioadei interbelice a marcat și întemeierea *Societății Cartea Românească*, care avea la bază librăriile editoare aparținând lui Nicolae Theodosiu Ionnițiu și Constantin Sfetea. *Editura Cartea Românească* a fost o editură concepută în refugiu la Iași de un grup condus de prof. Ion Athanasie și prof. Ion Simionescu și realizată la București. În componența editurii au intrat *Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”* (sponsor Ion St. Rasidescu) și librăria editoare „*Theodosiu Ionnițiu și fiii*” (sprijinită financiar de Vintilă Brătianu), la care s-au adăugat prin cumpărare librăria editoare și tipografia lui „C. Sfetea”, *Institutul de Arte Grafice și Editura Flacăra* și *Institutul de Arte Grafice „Minerva”*.¹⁰

Pe lângă editura de stat *Casa Școalelor*, exista și *Editura Fundațiilor Regale*, care, deși avea sprijinul statului, dispunea de autonomie în activitatea sa, în acest sens asemănându-se cu editurile particulare. Câteva exemple de colecții tipărite de aceste fundații sunt *Colecția Enciclopedică*, *Colecția Autorilor Români Contemporani*, *Revista Fundațiilor Regale*, *Cartea Satului* sau revista populară *Albina*.

Fundația Culturală Regală *Principele Carol* văzând numărul mic de cărți destinate satelor și mai ales modul în care erau tipărite, adesea sub

calitatea altor publicații, a decis să vină în sprijinul acestora.¹¹

Dintre editurile din Transilvania, amintim editura lui Alexandru Anca înființată încă de la 1908, editura *Lepage* de la Cluj sau editura și Tipografia Românească de la Oradea, dar și editurile aparținând instituțiilor religioase din Ardeal, cum ar fi Librăria Diecezană din Arad, înființată în 1909 de Eparhia Ortodoxă Română și care a editat *Semănătorul. Almanahul Graficei Române*.¹²

Avalanșa de tipărituri diferite apărute în perioada respectivă, care ar fi trebuit să fie o epocă de ofensivă culturală, și-a avut rostul său. Revistele și cărțile imprimate, cu toată lipsa de cititori și cu toată scumpirea tiparului și a hârtiei, au fost cu mult mai bine lucrate din punct de vedere tipografic decât cele din epoca anterioară războiului. Meșteșugul tipografic s-a industrializat fie prin contopirea în mari societăți anonime ale micilor ateliere risipite pe întreg teritoriul, fie prin importarea tehnicii moderne, pentru acea vreme. Industria tipografică s-a dezvoltat într-o țară care avea peste 40% de analfabeți, încercând să răspundă cerințelor unui are tiraj de carte și presă scrisă în limba română.¹³

Dezbaterea subiectului propagandei sau a politicii de popularizare a adus în prim plan raportul dintre calitatea tipăriturilor, tiraj și profitul noilor societăți tipografice. Cartea, care urma să se adreseze în primul rând populației rurale, a fost realizată în condiții „tot așa de mizerabile ca și toată viața în care ea stagna”.¹⁴ Astfel, în primii ani de după război au fost tipărite cărți într-o manieră neglijentă și pe o hârtie de calitate inferioară, cu toate că dotările din atelierele tipografice se

⁸ Ibid.

⁹ Grigore Georgiu, *Istoria culturii române moderne* (București: Comunicare.ro, 2002), 254.

¹⁰ Nicolae Th. Ionnițiu, *Istoria editurii*, 223.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid., 225.

¹³ Ion Dongorozi, „Frânturi de gând”, în *Almanahul Graficei Române* (Craiova: Editura Grafica Română, 1925), 70-74.

¹⁴ *Almanahul Graficei Române* (Craiova: Editura Grafica Română, 1931), 74.

îmbunătățiseră. Motivul a fost unul comercial. Se credea că și cartea se poate „industrializa” pe principiul că o calitate inferioară ar fi facilitat uzura și, prin urmare, ar fi dus la un consum mai mare pe piață.

Piața de desfacere a cărții a dovedit că populația românească era refractară și saturată de carte de propagandă și școlară. O altă etapă de acțiune a fost orientarea activității tipografice și editoriale spre reglementarea în cadrul aceleiași edituri a modului de ordonare a publicațiilor tipărite în „biblioteci”, „colecții”, „serii” bine distincte. Se trecuse în cealaltă extremă, opusă popularizării, și anume la intelectualismul de rigurozitate academică. Această orientare s-a dovedit însă nerentabilă și mai puțin solicitată de piața cărții.

Cartea ca mijloc de propagandă culturală

Societatea românească a înțeles, după terminarea Primului Război Mondial, că expozițiile au devenit un mijloc de propagandă culturală care oferea un cadru de atragere atât a producătorului, cât și a consumatorului, în cazul nostru, de carte, de cultură. Expoziția a reușit să fie așezată în perioada interbelică pe locul imediat următor după presă și radio, în ceea ce privea „criteriul de acțiune zilnică asupra individului”.¹⁵

Propaganda culturală în interiorul țării, însă, era apreciată datorită manifestărilor și evenimentelor culturale legate de carte și bibliotecă (expoziții, lansări de carte, inaugurări de biblioteci etc.) la care presa interbelică era chemată să relateze. Pentru a se încerca rezolvarea problemei, s-a lansat ideea propagandiștilor culturali retribuiți de stat. Alegerea se putea face dintre cei mai buni

învățători și profesori din toate zonele țării cărora urma să li se asigure mijloace materiale, un program și o direcție serioasă de acțiune. Cu alte cuvinte, se arăta că instituția propagandei culturale trebuia să fie stratificată și bine remunerată, deoarece profesorul sau învățătorul trimis la graniță pentru propagandă culturală avea o „leafă derizorie de 4-700 lei lunar”. Cu acest prilej a fost lansat un apel public în favoarea învățătorilor, prin care s-a subliniat că „nu se poate face nimic în domeniul cultural fără contribuția largă a corpului didactic”.¹⁶

Cartea a fost întotdeauna privită nu numai ca un mijloc de răspândire a cunoștințelor, dar și ca o lucrare de artă. Acest caracter al cărții a fost păstrat mereu, deși s-a estompat pe măsură ce știința de carte și tiparul au luat amploare. Producția de carte ieftină a influențat producția cărții de calitate. Ziarul, care se arunca după ce se citea, broșura de câteva pagini și foaia de propagandă au contribuit la „slăbirea sfințeniei puse în carte”.¹⁷

Pentru reșezarea cărții la locul care i se cuvenea, s-a ales calea expoziției internaționale. *Fundația Culturală Regală „Principele Carol”* a participat la o serie de expoziții în centre culturale prestigioase, reprezentând cu succes România Mare. În primăvara anului 1922, Florența a găzduit prima ediție a unei expoziții internaționale a cărții, fiind pentru prima dată când România participa la o astfel de manifestare culturală. România a luat parte și la expozițiile universale de la Barcelona (1929), dar și la cea de la Paris (1937). Cea mai importantă manifestare internațională de gen a fost *Expoziția internațională de la Paris* din anul 1937, eveniment pentru care s-au făcut pregătiri intense și cheltuieli substanțiale. Dimitrie Gusti a

¹⁵ Radu Romînașu, *Manifestări cultural-artistice românești din Oradea și județul Bihor în perioada interbelică* (Oradea: Editura Universității din Oradea, 2007), 115-116.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ „Cartea, arta grafică și legătoria românească la expoziția de la Paris din 1937”, *Sociologie românească*, I, nr.1 (1936): 29.

fost desemnat Comisarul general al părții române. În cadrul pavilionului românesc, care avea în componență mai multe părți, se găsea și o vitrină deosebită, în formă de carte, care oferea privirilor vizitatorilor toate publicațiile editate de *Fundație* până atunci. Pe mai multe panouri erau expuse și rezultatele cercetărilor efectuate de *Institutul Social Român*, alături de experiențele Echipelor Regale Studentești în mediul rural. Au fost prezentate rezultatele cercetărilor monografice, activitățile căminelor culturale etc. În încăperile pavilionului românesc se găseau expozate cu specific național, printre care și o serie de fotografii ale bisericilor de lemn din Maramureș.¹⁸

În Expoziția de la Paris, a fost prezentată și cartea românească, întrucât, așa cum a subliniat D. Gusti în discursul său, „cititul este una din marile trebuințe și nădejdi ale oricărei societăți culte”.¹⁹ Secția românească din cadrul Expoziției Universale de la Paris a fost proiectată să conțină trei categorii de materiale: cartea propriu-zisă, în exemplare alese; forme de artă grafică originale de inițiale, ilustrații, modele de literă și de punere în pagină; legătorie. Cartea românească s-a transformat astfel, în perioada interbelică, în mijloc și obiect de propagandă culturală a României.²⁰

„Sărbătoarea cărții”

Dimitrie Gusti a fost cel care a contribuit și pe plan intern la dezvoltarea unei propagande regale pe un fundal cultural. Un exemplu elocvent pentru modul în care a fost abordată problematica cărții și a bibliotecilor în perioada interbelică îl reprezintă manifestările publice și oficiale care s-au desfășurat la București în mai 1933, amintind

dintre acestea cursurile pentru bibliotecari și *sărbătoarea cărții*. Cu prilejul acelor manifestări, s-au discutat „pe toate fețele”²¹ problemele cărții și bibliotecii, subliniindu-se necesitatea formării unei convingeri despre rostul acestora în societate.

Tot în anul 1933, Ministerul Instrucției, Cultelor și Artelor a luat decizia de a organiza o zi a cărții. Decizia oficială a Ministerului de a institui *Ziua cărții* a fost publicată în Monitorul Oficial din 28 aprilie 1933. Printre prevederile cele mai importante se număra organizarea de expoziții de carte cu vânzare, atât la sate, cât și la orașe, organizarea de congrese legate de problema cărții și a lecturii și întâlniri cu cititorii. Bibliotecarii, editorii și librarii erau invitați să își promoveze cărțile și serviciile în cadrul unor conferințe și șezători. Publicului i se oferea șansa de a se implica în activități de colectare de carte pentru înzestrarea bibliotecilor și a instituțiilor culturale fără posibilități materiale.²²

În acest context, se deschidea, sub patronajul Majestății Sale, *Ziua de 20 Mai 1933*, prima zi a cărții sărbătorită în România interbelică. Ziua a debutat cu o ședință a *Asociației Bibliotecarilor din România* (ABR.), aflată sub președinția lui Ioan Bianu, ședință care a avut loc la *Academia Română*. *Asociația*, deși în cei nouă ani trecuți de la înființare (1924) nu se mai reunise într-o ședință, a activat prin mulți dintre membri, astfel încât, mai multe puncte din programul ABR au fost realizate treptat. Unul dintre punctele programului ABR era și sărbătorirea unei zile a cărții.²³

La sate, *Ziua cărții* a fost percepută ca „un episod de luptă împotriva neștiinței scrisului și cetitului”, cu toate că trebuia să fie un motiv de

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid, 31.

²⁰ Ibid.

²¹ Iosif Gabrea, *Cartea : politica ei și a bibliotecii* (București: Editura Institutului Pedagogic Român, 1933), 3.

²² „Decizia ministerială pentru instituirea unei Zile a Cărții”, în Dimitrie Gusti, *Un an de activitate la Ministerul Instrucției, cultelor și artei* (București, 1934), 1341.

²³ Gabrea, *Cartea : politica ei*, 3.

sărbătoare, pentru cei mai mulți era probabil un motiv de tristețe, fiindcă nu se puteau bucura de cărți pe deplin, ci doar prin intermediul lecturilor pasive; ei, neștiind să citească, erau nevoiți să asculte cele citite de „știutorii de carte”.²⁴

Sărbătorile cărții au apărut pe fondul unei crize a lecturii, pe care multe voci o puneau pe seama lipsei de interes a publicului pentru carte. Statisticile despre numărul de cititori și datele prezentate de diverse personalități din domeniul cultural prezentau o situație îngrijorătoare atât în domeniul industriei editoriale, cât și al desfacerii de carte. Societatea simțea nevoia unei acțiuni coordonate și sistematice, cu o acoperire la nivel național și cu impact asupra tuturor categoriilor

sociale. *Ziua cărții* a dobândit treptat valențe multiple pentru cei implicați direct - autori, editori, tipografi, librari, bibliotecari, dar și pentru publicul cititor. De aceea, dacă la început (1933) festivitățile au avut loc sub denumirea de *Ziua cărții*, în scurt timp s-a ajuns la *Săptămâna cărții (1934)*, iar în anul 1936, s-a vorbit chiar despre *Luna cărții* în societatea românească.

Serbarea cărții nu s-a limitat doar la orașe, ci a cuprins întreaga țară. La îndemnul *Fundației*, căminele culturale, casele naționale, casele de sfat și de cultură din toate satele au lucrat alături de școli pentru organizarea evenimentelor dedicate cărții.

²⁴ *Boabe de grâu*, V, nr. 3 (1934): 168.